

Co to je nová divočina a jak s ní pracovat?

Pavla Kratochvílová

Pavla Kratochvílová
absolventka Mendelovy univerzity, oboru Zahradní a krajinářská architektura, nyní pracuje v projekční kanceláři Atregia. Ve své diplomové práci, oceněné 1. místem v soutěži studentských prací s environmentální tematikou vyhlášené organizací Lipka, se zabývala problematikou nové divočiny, její geneze a postoji veřejnosti vůči ní.

Zavedené výrazy jako ruderalní porosty, spontánní vegetace nebo ostatní plochy v sídlech mají s novou divočinou mnoho společného, nevystihují ji však v plné šíři. Když se uprostřed nové divočiny ocitnete, nejspíš nebudete přemýšlet jen nad územním plánováním nebo ekologií společenstev a strategií druhů. Mnohem spíš vás bude dráždit k odsudkům, možná ponoukat k tomu, chovat se stejně spontánně jako ona, anebo si jí možná ani nevšimnete. Nová divočina se nenechá napasovat do jedné přihrádky a je spíše užitečné o ní uvažovat jako o fenoménu, jehož vnímání má mnoho zajímavých souvislostí.

Divočina ve smyslu lidskými vlivy nedotčeného území se u nás dnes téměř nevyskytuje. V základním slova smyslu je tedy pojem jen málokdy použitelný. Jinak tomu je, definujeme-li jej na základě poznatků o percepci krajiny člověkem. Zjistilo se totiž, že lidé paradoxně vnímají jako divočinu i místa se zjevným vlivem civilizace. A proč mluvíme o divočině nové? Na rozdíl od tradičně hájených ploch původní divočiny označuje pojem nová divočina místa se spontánní, divokou vegetací, která však vznikla na antropogenním základu. Příčinou skutečnosti, že se ve městech i v krajině začalo – tak trochu stranou zájmu – uvolňovat množství území z pravidelného rytmu využívání a vznikl prostor pro nekontrolované šíření vegetace, jsou zásadní změny, kterými prošlo fungování západní společnosti ve 20. století.

Prvním základním kořenem vzniku nové divočiny je často diskutovaný úpadek zemědělského vztahování se ke krajině, snížení vlivu zemědělství ve společnosti. Druhým kořenem je industrializace zapříčiněná nebývale rychlým technologickým pokrokem, následovaná vznikem globální ekonomiky a odlivem značné části výroby mimo náš geografický prostor. Pustnou průmyslové i rekreační areály, stejně jako sady a louky. Další prostor pro šíření spontánní vegetace přineslo převedení části práce na virtuální úroveň, což podpořilo decentralizaci sídel. Typicky je spontánní vegetace také průvodním jevem negativně pojatého developerství, kdy jsou pozemky drženy s minimálním či žádným režimem údržby vzdálenými právními subjekty pouze s úmyslem generovat v budoucnosti maximální zisk.

Neprostopnost vegetace může být lákavá, ale mnohé návštěvníky odrazuje

Pojem nová divočina je ohraničen neostře, protože drobné znaky „nového divočení“ jsou patrné i na udržovaných plochách. Se značnou mírou zjednodušení lze vymezit dva hlavní typy, kterými jsou divočina urbánní a suburbánní (městské periferie) a postagrární (venkovská krajina).

Otázka přijetí estetiky divokosti

Divokost začíná být v naší západní civilizaci vnímána jako pozitivní vlastnost teprve v 18. století. Vztah člověka k divočině je i dnes ambivalentní, dovoluje mu prožívat uvolnění i strach, úctu i odpor. Nová divočina možná bezohledně prorůstá starými strukturami a destruuje je, ale často koření i v rozkladu, který sama nevyvolala. A podobně jako ona rozkládá své okolí, je sama stejně bezohledně destruována jako bezcenná. Její základní vlastností je efemérnost a zvláštní dramatičnost.

Z průzkumů percepce nové divočiny veřejností vyplynulo, že lidé vnímají poměrně citlivě rozdíly v spontánnosti, divokosti vegetace. Na nové divočině nejčastěji kritizují omezenou prostupnost a výhled, chaos v uspořádání, fádnot a opuštěnost. Obecně jsou lépe hodnoceny zarostlé plochy mimo město, oproti tomu hodnota městských divočin je v očích veřejnosti malá. Negativní názor na přítomnost divočiny ve městě je zapříčiněn naším antropocentrickým vnímáním světa jako zrcadla nás samých a naší společnosti. Město je historicky chápáno jako obraz státu, lidské společnosti obecně. Divočina ve městě je pak vnímána jako chyba v organizaci státu, symptom degenerace společnosti.

Současně se však mezi běžnou veřejností vyskytuje určitý počet lidí, kteří vnímají trosky budov a zpustlé zarůstající plochy nové divočiny jako esteticky svébytné. Vztahují se k nim romanticky nebo prostě relativizují dosavadní hodnotící vzorce. Nový zájem o zpustlá, problematická

Některé náhodné výjevy nemají daleko k záměrným instalacím

Pocit tajemna je při vnímání divočiny patrný u velké části veřejnosti

Vegetace spontánně kolonizující opuštěné stavby vytváří zvláštní paralely našich pěstěných atrii

Venkovní obývací uprostřed soukromí divočiny spontánně vybavený místní mládeží

místa souvisí i s přesycením masovým turismem a hledáním nových prostor a autentičtějších prožitků.

V provedeném průzkumu se ukázalo, že hlavním motívem pozitivního vztahování k nové divočině je její schopnost poskytnout člověku útočiště před vnějšími tlaky společnosti, umožnit mu odložit společenské masky a podlehnout svobodě pohybu a myšlenek. Člověk zakouší bezprostřední pocit zranitelnosti a strachu, překonává své limity, potvrzuje a testuje si své schopnosti a cenu, aniž by musel soupeřit s jiným člověkem. I tento aspekt percepce má hlubší kořeny v historii, divočina byla odjakživa místem dobrodružství, iniciací, duchovního rozjímání. Uvolnění zábrán v nové divočině je patrné jednak na uměleckých projevech, které zde občas nacházíme (různé instalace, land-art, kvalitní graffiti), jednak na projevech vandalismu.

Potenciál nové divočiny

Z hlediska územního plánování spočívá hlavní potenciál ve dvou oblastech, které se mohou do určité míry prolínat: v oblasti formování ekologických sítí a v oblasti rekreace. V městském prostředí už v podstatě dnes nová divočina významně obohacuje mozaiku biotopů, narušuje ostrovní efekt populací. Uvádí se, že výskyt zvěře, ptáků, hmyzu je zde mnohem vyšší než v ryze urbanizované i ryze zemědělské krajině. V krajině už v 50. a 60. letech přestaly být obdělávány plochy zamokřené, nepřístupné (úzké nivní louky, svažité pastviny). Vznikla tak nová volně zarůstající refugia zasahující rozmanitá trofická a hydrická prostředí. Protože svahy i nivy mívají liniový charakter, mohou tyto plochy plnit úlohu biokoridorů. Rozsáhlá území s novou divočinou v okolí měst jsou již dnes bez jakýchkoli úprav a s nimi spojených investic využívána k rekreaci. Provozuje se zde cyklistika a další sporty, různé aktivity se psy, rodinné procházky. Důležitá

je skutečnost, že mnoha lidem automaticky nevadí spontánní vegetace jako taková, spíše se vyhýbají místům, kde jsou současně přítomné i negativní sociální jevy.

Velké téma v souvislosti s novou divočinou představují invazní a expanzivní druhy. Ty jsou určitým rizikem pro okolí, protože se šíří do okolních kultur. Mnohé invazivní druhy mají také jedovaté plody (střemcha pozdní), jedovaté šťávy (bolševník velkolepý), jsou alergenní, vypouštějí toxické látky a množství dusíku do půdy. Při průzkumech složení vegetace na různých typech nové divočiny se však nepotvrdilo, že by zde tyto druhy příliš výrazně dominovaly. Většina ploch je zarůstána stejně tak běžnými domácími druhy, a to i z pokročilejších sukcesních stadií, zejména v případech, kdy je poblíž vhodná zdrojová populace.

Role krajinářského architekta

Novou divočinu nelze zakládat, lze ji pouze na místě připevnit a legitimizovat. Její hlavní kouzlo i hodnota spočívá právě v její autenticitě a i drobnými zásahy lze popřít její podstatu. Práce krajinářského architekta v tomto případě spočívá zejména v jejím nalezení, zhodnocení potenciálu s ohledem na její konkrétní skladbu a lokalitu. Následným krokem je návrh úprav, které na základě kreativity a vnímavosti architekta přiblíží plochy návštěvníkovi, popřípadě jim napomohou lépe fungovat v ekologickém smyslu. Základními problémy, nad kterými by se měl architekt zamyslet při úpravě prostoru se zamýšleným rekreačním využitím, jsou kontext místa, odstup vnímání a prostupnost.

Kontext místa určuje do značné míry jeho potenciál. Například k rekreačním účelům je nová divočina využitelná pouze v případech, má-li v okolí vhodně situovanou zástavbu, je-li snadno dostupná a podobně. A naopak výrazně (negativně) působící kontext spontánní vegetace přebíjí vnímání její divokosti a někdy i její přítomnosti samé. Pů-

sobí tak zejména zchátralé stavby, ale i výrazná reklama. V běžné projekční praxi limituje využitelnost nové divočiny její obtížná zachytitelnost a nepředvídatelnost. Nelze předem vypracovat nějaký přesný plán, který bude umět správně reagovat na její dynamiku v budoucnosti. Při běžném managementu (například realizaci lokálních úprav v zvolených částech) je také jen v některých případech využitelná mechanizace.

Z průzkumu vnímání nové divočiny veřejností vyplynul jako důležitý aspekt odstup vnímání. Náhled, průhledy, přítomnost drobného udržovaného území (například cesty) napomáhají přijatelnosti divočiny širší veřejností. Podobně může působit i kontrast, například s nějakou jasně definovanou (nechaotickou) strukturou. Myslím si, že přijetí plochy veřejností lze napomoci, když dáme vhodnými vizuálními, architektonickými prostředky najevo, že její přítomnost je záměrná.

Problematika prostupnosti se ukazuje být ve vztahu k divočině velmi důležitou. I když prostupné plochy získávají větší oblibu, vyvolává neprostupnost u některých osob dobrodružné myšlenky a chuť změřit s divočinou své síly. Proto je při práci s ní vždy vhodné citlivě pracovat s mírou jejího zpřístupnění a celkového komfortu pobytu.

Společenskému přijetí a uplatnění nové divočiny v budoucnosti nahrává finanční stránka – náklady na založení vegetace nejsou většinou žádné a údržba je omezená. Uplatňování spontánní vegetace je dalším krokem následujícím extenzifikační tendence ve správě zeleně. Mnohé postupy a přístupy, kterými lze pracovat s novou divočinou, jsou však dlouhodobé, což vyžaduje proměnu vnímání zásahů v krajině i ve městě směrem ke kontinuální, i když třeba méně radikální péči. ■

Studentské Brno, Teplárny Brno a Magistrát města Brna chtějí změnit území bývalého odkaliště pod Hády na parkové plochy vhodné pro volnočasové využití okolních 50 tis. obyvatel čtvrtí Vinohrady a Líšeň. V druhé polovině srpna bude vyhlášen vítěz studentské soutěže, jíž se mohli zúčastnit všichni studenti vysokých škol.

Zarůstající sad možná vyvolává dojem úpadku, ale pod starými korunami a mezi hlozím vyrůstá mladá dubohabřina